

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЗА РАХУНОК ІННОВАЦІЙ

У статті розглянуто проблеми та перспективи підвищення конкурентоспроможності України на шляху глобалізації за рахунок інноваційного розвитку підприємств і країни в цілому.

В статье рассмотрены проблемы и перспективы повышения конкурентоспособности Украины на пути глобализации за счет инновационного развития предприятий в стране в целом.

In article problems and prospects of increase of competitiveness of Ukraine on a way of globalisation at the expense of innovative development of the enterprises in the country as a whole are considered.

інновація, інтелектуальний капітал, глобалізація, конкурентоспроможність, інвестиції

Проблеми підвищення конкурентоспроможності економіки України обумовлюється значним відставання економіки України за своїми мікро- та макроекономічними параметрами, не тільки від розвинутих країн світу, але й від колишніх союзних республік. В умовах, глобалізації, Україна залишається осторонь світових потоків фінансового, інтелектуального капіталу та інновацій.

Питання інноваційного розвитку вивчалися в працях таких відомих вчених, як: Ф. Котлер, Й. Шумпетер, Ф. Янсен, а також у працях російських економістів А. Васильєва, А. Войчинського, В. Горшкова, П. Завліна, Н. Кондратьєва, О. Кретової, Г. Морозової, А. Татаркіна, В. Тимофєєва, Е. Уткіна, Р. Фатхутдінова, В. Юр'євої і багатьох інших.

Також слід відзначити дослідження вітчизняних вчених в цьому напрямку, таких як Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Гаєць, Ю. Пилипенко, В. Федоренко, А. Чухно та ін. Значний внесок в розробку проблем постіндустріального суспільства та інноваційної економіки зробили закордонні вчені: Д. Белл, П. Друкер, Д. Кларк, Г. Менш, Р. Портер, Б. Санто, Р. Солоу, Б. Твісс, Р. Фостер та ін.

Глобалізація зв'язків у світовому господарстві стала загальним фактором економічного розвитку в цілому у світі і в кожній країні; рішення, що приймає країна на всіх рівнях, залежать від оточуючого середовища. Глобалізація як еволюційний процес стає для України вимогою часу, а як процес історичного вибору моделі розвитку несе в собі виклики: технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні.

Глобалізація ринків, фінансів та виробництва стала можливою завдяки виникненню інформаційної інфраструктури, яку характеризують [1]:

– глобалізація інформаційних послуг, насамперед таких як сучасні фінанси, страхові, банківські та рекламні послуги, бізнесу, що отримує прибуток за рахунок аналізу та своєчасне надання інформації;

– різке збільшення інновацій у сфері ІКТ в останні роки Глобалізація стимулює розвиток комп'ютерних технологій, що забезпечують співробітництво великих міжнародних організацій;

– зростає швидкість і обсяги інформаційних потоків за рахунок виникнення глобальної інфраструктури.

На думку Елвіна Тоффлера, глобалізація не є чимось необхідним, вона призвела до зміни просторових і часових відносин, до повної десинхронізації людських відносин на планеті. Масове виробництво, масова реклама і масова культура застаріли. Настає час індивідуалізованого виробництва за допомогою комп'ютера для кожного індивіда. Тоффлер пише, що ми відходимо від масового суспільства і будемо все персоналізувати [5].

Т. Фрідман пише «Глобалізація означає розповсюдження капіталізму вільного ринку на всі країни світу... має свій власний набір економічних правил, котрі базуються на відкритості, дерегуляції і приватизації національних економік з метою зміцнення їх конкурентоспроможності для іноземного капіталу» [7]. Проблема підвищення конкурентоспроможності чи не першочергова з проблем, що стоять перед економікою Україною.

Головною особливістю, що поєднує всі існуючі моделі розвитку (неоліберальна, кейнсіанська чи тоталітарна) – це орієнтація виробництва на задоволення потреб (попиту) абстрактного кінцевого споживача через стихійну архаїчну форму зв'язку з конкретною людиною. Однак при сьогоденних швидкостях змін економічної реальності невизначеність споживання призвела до виникнення та глобального зростання диспропорції в часі виробництва та часі обігу товарів та грошей. За термінологією Тоффлера – до десинхронізації всіх процесів. Час обігу багаторазово перевищує час на їх виробництво. Це прямо чи опосередковано є базисом всіх інших диспропорцій, негативних і кризових явищ [1].

Сьогодні в Україні склалася кризова ситуація, економіка країни знаходиться, з одного боку, в складному трансформаційному періоді, а з іншого – в полі безпосереднього глобального впливу. Із входженням цивілізації у постіндустріальну епоху суттєво змінились теоретичні уявлення щодо факторів економічного розвитку, зросло значення інтелектуального капіталу, інтелектуального продукту та інтелектуальної власності. Ключовою умовою розвитку економіки України є активізація інноваційного процесу із залученням інвестицій для перебудови економічного комплексу, нарощування темпів виробництва, здійснення успішних ринкових перетворень.

Існує визначення інновації як кінцевого результату інноваційної діяльності, що реалізується у вигляді нового чи вдосконаленого продукту набуває на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного чи організаційного процесу, що використовується в практичній діяльності. Тобто інновація набуває вигляду матеріалізованого результату, який отримано від вкладення капіталу в нову техніку чи технологію, в нові форми управління, організації, контролю та планування. З іншого боку, інновацію можна представити у вигляді системного нелінійного процесу, і для успішної реалізації цього процесу необхідне створення відповідних умов його існування.

Слід зазначити, що питання розвитку і управління інноваційним потенціалом різних економічних систем у вітчизняній літературі трактується досить неоднозначно. Структуру інноваційного потенціалу можна представити через сукупність ресурсної, внутрішньої та результативної складових, які співіснують і взаємообумовлюють один одне і проявляються як триєдина сутність (рис. 1). У першу чергу, інноваційна конкурентоспроможність підприємств залежить від двох ключових факторів: 1) від стану його інноваційного потенціалу та 2) від моделі інноваційної діяльності на підприємстві [2].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку економіки в Україні одним з важливих факторів формування конкурентоспроможності деяких галузей та під-

Рис. 1. Структура інноваційного потенціалу та його взаємозв'язок з іншими потенціалами суб'єкта господарювання [2]

приємств стає інноваційна діяльність. У такому контексті перед підприємствами постають схожі проблеми: в умовах глобалізації загострюється не тільки національна, але й міжнародна конкуренція. Значення інновацій все більш зростає; вони стають важливим інструментом конкурентної боротьби економічних систем на всіх ланках ієрархії – від окремих структурних підрозділів підприємства, до регіонів і країн в цілому. Одним з інструментів системного розвитку інновацій на підприємстві є управління інтелектуальним капіталом, що включає людський капітал, структурний капітал та споживчий капітал.

Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені. Таке широке визначення, на думку російських фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новини, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток [3].

За визначенням Світового економічного форуму (World Economic Forum), конкурентоспроможність країни розглядається як сукупність факторів, політик та інституцій, які визначають рівень продуктивності країни. Зростання продуктивності, що означає краще використання наявних факторів виробництва і ресурсів, – це рушійна сила зростання рівня віддачі від вкладених інвестицій, який, у свою чергу, визначає рівень сукупного зростання економіки. Таким чином, більш конкурентна економіка буде однією з найбільш швидко зростаючих у середньо- та довгостроковому періоді часу [9].

Методика обрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК), на якій СЕФ повністю перейшов з 2006 р., враховує той факт, що основні конкурентні переваги країн відрізняються залежно від національного доходу на душу населення. Враховуючи це в процесі обчислення ІГК, всі країни поділяються на три рівні, кожний з яких передбачає відповідне зростання рівня складності управління економікою [9]:

– факторний розвиток (рівень i) – країни, конкурентоспроможність яких базується на інтенсивному (посиленому) використанні основних факторів виробництва;

– ефективний розвиток (рівень ii) – країни, конкурентоспроможність яких базується на підвищенні ефективності і продуктивності виробництва і функціонування економіки;

– інноваційний розвиток (рівень iii) – країни, конкурентоспроможність яких базується на впровадженні і застосуванні інновацій.

Індекс глобальної конкурентоспроможності є досить простим за своєю структурою, враховуючи при цьому основні фактори, які є критичними щодо забезпечення продуктивності та конкурентоспроможності країни. Головні фактори, на основі яких розраховується Індекс глобальної конкурентоспроможності, поділено на дев'ять основних субфакторів [9]:

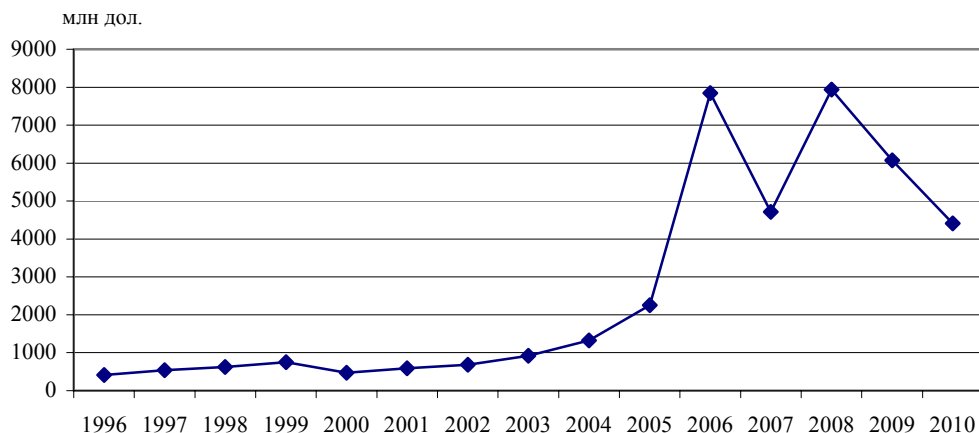
1. Інституції.
2. Інфраструктура.
3. Макроекономіка.

4. Здоров'я і початкова освіта.
5. Вища освіта і навчання.
6. Ефективність ринків.
7. Технологічна готовність.
8. Витонченість бізнесу.
9. Інновації.

Найбільш низькі конкурентні переваги технологічного рівня економіки Україна демонструє щодо залучення прямих іноземних інвестицій й передачі технологій – 112-те місце, засвоєння технологій на рівні фірм – 95-те, законодавчого регулювання інформаційних і комунікаційних технологій – 92-те, кількості персональних комп'ютерів на 100 осіб населення – 86-те місце [4].

У I півріччі 2009 р. у розвиток економіки держави підприємствами та організаціями за рахунок усіх джерел фінансування вкладено 66,0 млрд грн **капітальних інвестицій**. Найвагомішу частку з них (97,1% загального обсягу) становлять інвестиції у матеріальні активи. Інвестиції в основний капітал (у капітальне будівництво та придбання машин і обладнання) склали 82,0% загального обсягу капітальних інвестицій. На поліпшення об'єктів (капітальний ремонт, модифікацію, модернізацію) спрямовано 9,0% усіх інвестицій, на придбання та створення інших необоротних матеріальних активів – 2,8%, на формування основного стада робочої та продуктивної худоби – 0,5%. У нематеріальні активи вкладено 2,9% загального обсягу капітальних інвестицій, з яких 67,5% становили витрати на придбання (створення) засобів програмного забезпечення [5].

Обсяг **інвестицій в основний капітал**, освоєних підприємствами та організаціями України за останні роки, знизився.

Складено за [5].

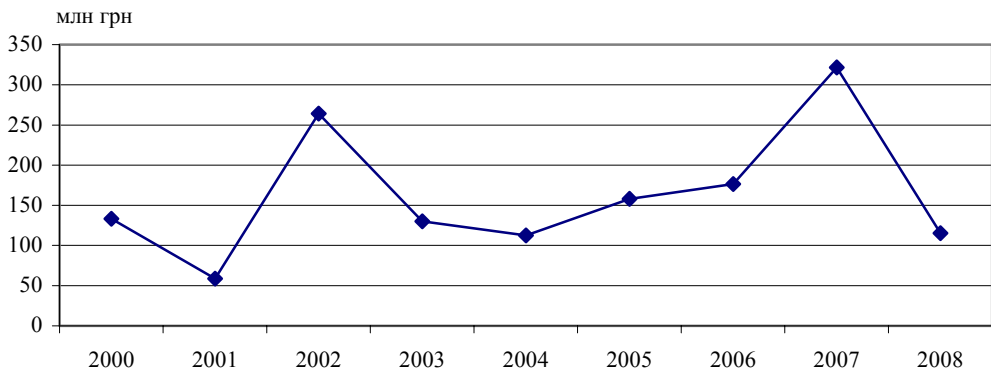
Рис. 2. Прямі інвестиції в Україну

Недоліками інноваційних конкурентних переваг для України стали низький рівень захисту інтелектуальної власності (99-те місце), і величина витрат компаній на дослідження і розвиток інновацій (82-ге місце) [4].

Кошти іноземних інвесторів, залучені на технологічні інновації, за останні роки знизився так само, як і частка інвесторів в загальному обсязі затрат на технологічні інновації (рис. 3, 4).

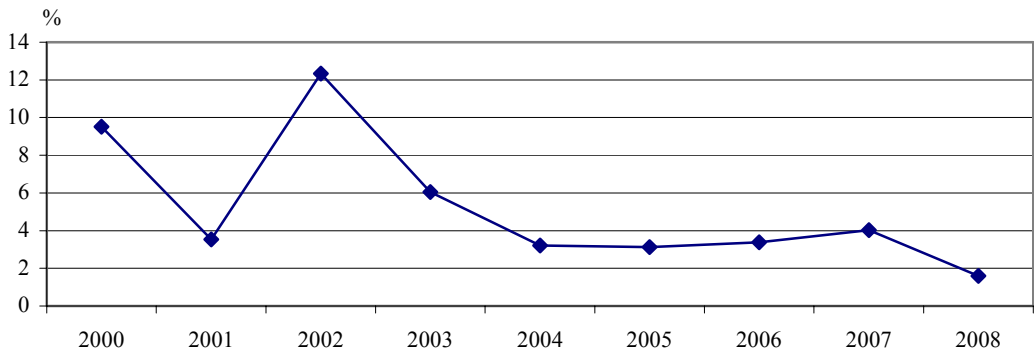
Конкурентною перевагою, поряд з цим, є потреба і можливості для впровадження інновацій, за якими Україна займає 45-те місце з 125 країн [4].

Однак сучасний етап соціально-економічного розвитку України, в першу чергу, характеризується вкрай незначним впливом інноваційних факторів на

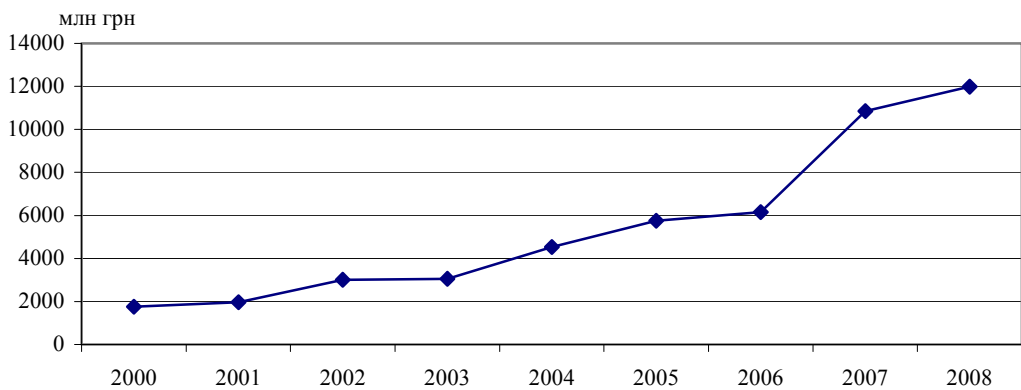
Складено за [5].

Рис. 3. Кошти іноземних інвесторів, залучені на технологічні інновації

Складено за [5].

Рис. 4. Відсоток коштів залучених у іноземних інвесторів до загальної суми затрат на технологічні інновації

Складено за [5].

Рис. 5. Загальна сума витрат на технологічні інновації (джерела фінансування: власні, держбюджет, іноземні інвестори, інші джерела)

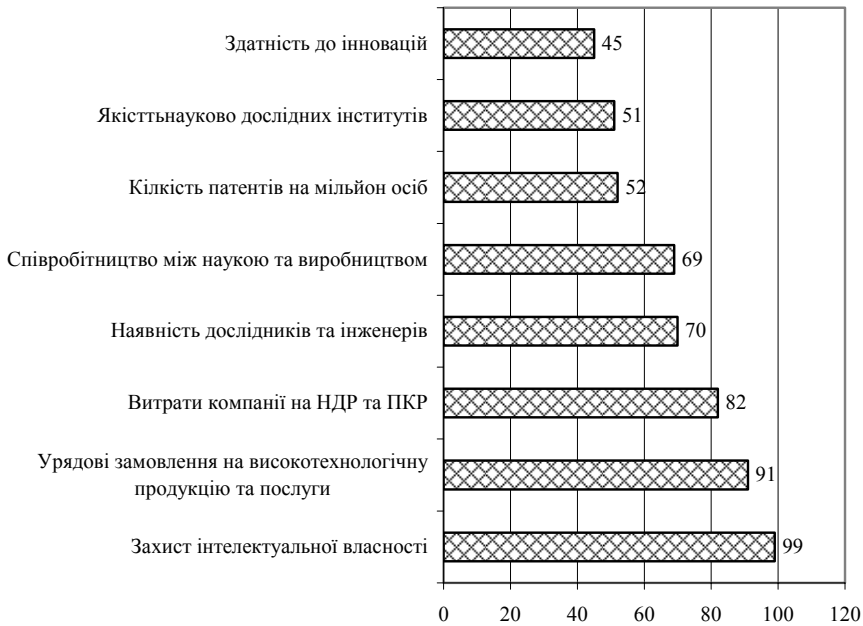
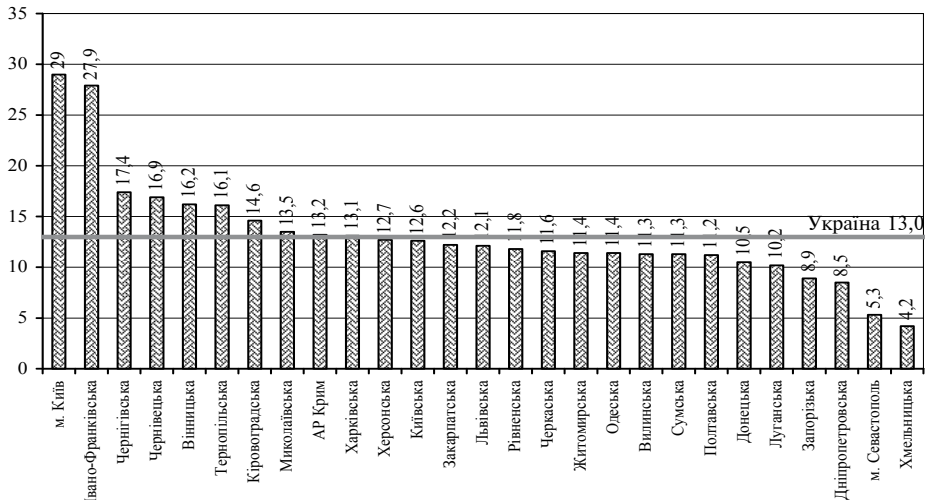

Рис. 6. Рейтинги України за субфактором «інновації», 2006–2007 рр. [4]

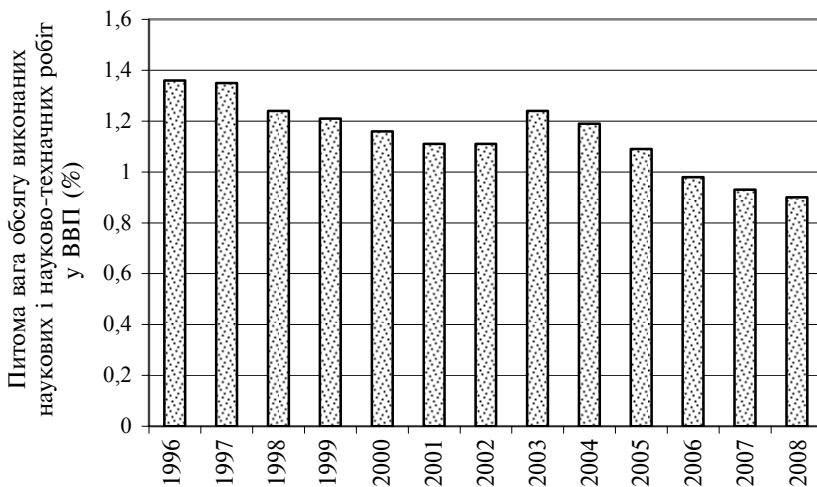
економічне зростання, існуванням багатьох бар'єрів щодо підвищення рівня інновацій вітчизняної економіки та підвищення їх ефективності. Незважаючи на проголошення інноваційного шляху розвитку, дотепер рівень впровадження інновацій настільки низький (частка інноваційних підприємств України в 2008 році склала лише 13%, знизившись порівняно з 2007 р. (рис. 7)), що вплив його не забезпечує хоч якого більш-менш суттєвого зростання рентабельності промислового виробництва, та їх конкурентоспроможності.

Складено за [5].

Рис. 7. Частка інноваційно активних промислових підприємств у загальній кількості промислових підприємств (у 2008 р.)

Різка зниження сприйнятливості вітчизняної промисловості до інновацій обумовлене довгостроковим негативним впливом загальноекономічних проблем, пов'язаних із структурною деформованістю економіки країни, домінуванням в ній низько технологічних, сировинних виробництв, які об'єктивно малосприйнятливі до сучасних наукових досягнень, і набагато менш економічно ефективні, ніж виробництва високої технологічної складності. Економічні реформи (приватизація, трансформація податкової, кредитної та інших економічних систем) проводились в Україні без врахування науково-технологічного фактору і його впливу на конкурентоспроможність вітчизняної продукції. В результаті цього, а також внаслідок послаблення дії інноваційних чинників за умов значного відставання інституціональних перетворень та надмірної відкритості економіки за роки реформ суттєво зросла структурна розбалансованість економіки. Так питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у внутрішньому валовому продукті України на протязі останніх років зменшується (рис. 8).

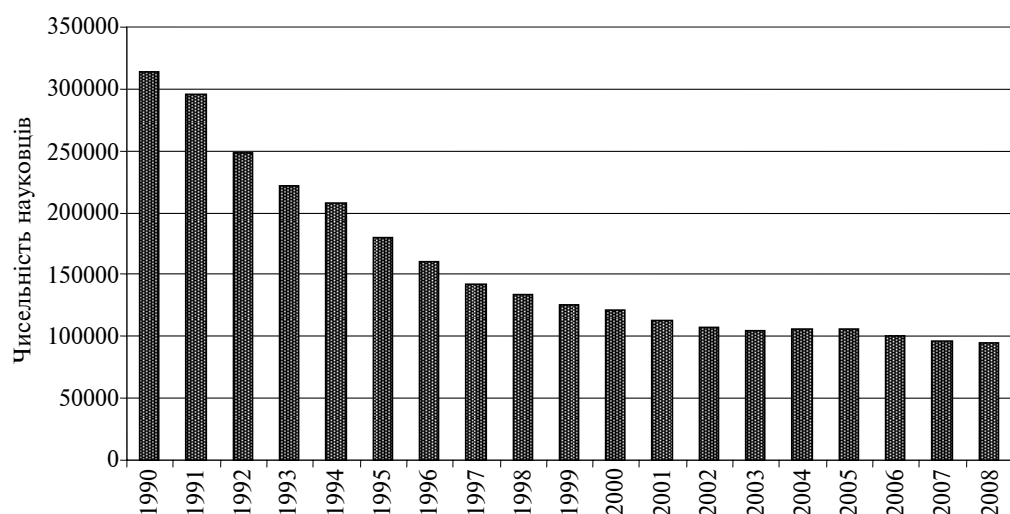
Складено за [5].

Рис. 8. Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП (%)

Однією з причин такого стану є слабкість державної політики в науково-технологічній та інноваційній сферах, зокрема недоліки у визначенні державних пріоритетів і вкрай незадовільна ситуація з їх реалізацією. Так на протязі останніх років рівень державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки невпинно зменшувався. Поступово знижується кількість науковців (рис. 9), що явно не сприяє інноваційному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності країни.

До причин такої негативної ситуації належать: зменшення темпів наукових досліджень і розробок, придбання прав на об'єкти інтелектуальної власності, ліцензій, ноу-хау, технологій і нестача необхідних для впровадження відповідних засобів виробництва. Ці причини стали характерними майже для всіх форм власності, якщо звернути увагу на зниження темпів впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційної продукції.

У цілому головною стратегією розвитку економіки України є входження України до групи країн, де домінує інноваційний шлях розвитку. Вихідними умовами формування ефективної економічної системи, здатної на прискорений

Складено за [5].

Рис. 9. Чисельність науковців

розвиток, та відповідно сприятливого ділового клімату є остаточне утвердження прав приватної власності (перш за все, на землю та нерухомість) та забезпечення їх захисту, створення рівних умов конкуренції, розвиток стійких та ефективних фінансових інститутів та інститутів, що здійснюють адміністрування в економіці сьогодення [7].

Для забезпечення ефективного функціонування інноваційної системи, та підвищення конкурентоспроможності України необхідно:

- розвиток освітнього, наукового і виробничо-технологічного потенціалу, включаючи фундаментальну науку і систему підготовки кадрів, для підтримки сучасного технологічного рівня і переходу на більш високі технології інвестиції в людський капітал;

- управління інтелектуальними ресурсами тобто цілеспрямований розвиток інтелектуального капіталу підприємства та суспільства в цілому, стимулювання новаторських розробок, та культивування конкурентного середовища в напрямках інноваційної діяльності та використання продукту

- вибір раціональних стратегій і пріоритетів розвитку інноваційної сфери при реалізації в галузях економіки критичних технологій і інноваційних проєктів, що впливають на підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції;

- розвиток науково-технічного співробітництва з іншими країнами у створенні інноваційних продуктів;

- забезпечення сприятливих економічних і фінансових умов для активізації інноваційної діяльності, створення сприятливого клімату для надходження іноземних інвестицій в розвиток інновацій;

- формування і розвиток внутрішнього ринку та розвиток інфраструктури для функціонування інноваційних підприємств та розвиток інноваційної інфраструктури, включаючи фінансове та інформаційне забезпечення;

- забезпечення надійного захисту від несанкціонованого використання прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- реалізації державної інноваційної політики.

Список використаної літератури

1. Бондаренко В.М. Инновации, информационное общество и долгосрочная стратегия развития России / В.М. Бондаренко // <http://iee.org.ua/ua/pub/p121>
2. Гайфутдинова О.С. Управление инновационной конкурентоспособностью промышленных предприятий [Текст]: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / НАН России / О.С. Гайфутдинова. – Пермь, 2006 – 36 с.
3. Зинов В. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В. Зинов, К. Сафарян // *Интеллектуальна власність*. – 2001. – № 5–6. – С. 23–25.
4. Крючкова І.В. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007–2015 роки / І.В. Крючкова – К.: НАН України ДУ «Інститут прогнозування», 2007. – 51 с.
5. Офіційний інтернет-портал Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. – 784 с.
7. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – Харків: Форт, 2003. – 440 с.
8. Friedman T. *The Lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization*. New York: Farrar, Straus, Giroux, 2000. – 490 p.
9. *The Global Competitiveness Report 2006–2007* / World Economic Forum // <http://www.weforum>

Надійшло до редакції 2.02.2010.